

СОЦІАЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

1. Особливості соціальної стратифікації та соціальної мобільності в інформаційному суспільстві.
2. Інформаційна нерівність: визначення, причини та шляхи подолання.
3. Мережеві співтовариства: особливості їх формування та функціонування.
4. Урбанізація та деурбанізація в постіндустріальному суспільстві.

Особливості соціальної стратифікації та соціальної мобільності в інформаційному суспільстві

Суспільство як соціальна система є внутрішньо структурованим утворенням, що має усталені зв'язки та відношення між представниками соціальних спільнот. Системоутворюючі ознаки, що об'єднують людей у певні соціальні спільноти, різноманітні – професійні, вікові, статеві, національні, територіальні; спільний інтерес чи спільна справа, уклад життя, соціальні ролі, які виконують окремі соціальні групи тощо. Соціальні відмінності між людьми визначають **соціальну структуру суспільства**, в якій виокремлюються малі, середні та великі соціальні групи.

Основним суб'єктом соціального розвитку є великі соціальні групи. Серед них особлива роль належить класам. До середини ХХ ст. поняття «клас» було одним з центральних у дослідженнях соціальної структури суспільства. **Класи**, з точки зору марксизму, – це великі соціальні групи, які відрізняються своїм місцем у системі виробництва, ставленням до засобів виробництва, роллю в суспільній організації праці, способом одержання і часткою прибутку суспільного багатства. Нині поняття «клас» дедалі рідше використовується для характеристики соціальної структури суспільства, поступаючись місцем поняттю «страта», що лежить в основі концепції соціальної стратифікації та соціальної мобільності.

Прихильники **теорії соціальної стратифікації та соціальної мобільності** (П. Сорокін, Т. Парсонс, С. Ліпсет та ін.) стверджують, що у сучасному суспільстві **власність втратила провідне значення у формуванні соціальної структури**. Мобільність економіки, зміна рівня освіти, стилю та способу життя веде до соціальної мобільності – зміни індивідом, соціальною групою місця в соціальній структурі суспільства.

Зміни соціальної тканини суспільства і соціальна структура змінюються під впливом різноманітних чинників, насамперед у системі виробництва. Інформаційно-комп'ютерна революція останньої третини ХХ ст. викликала **значні зміни в структурі виробничої сфери, сфери освіти та сфери споживання**, соціальна структура стала більш складною і рухливою.

Прихильники концепції постіндустріального (інформаційного) суспільства виходять з того, що соціальна організація в сучасному розвиненому суспільстві ґрунтується на тому, що в ньому **домінуючу роль** в усіх сферах відіграє **знання**. Так, **Даніел Белл**, один із теоретиків постіндустріального суспільства, перераховуючи фундаментальні ознаки цього суспільства, називає серед перших – **центральну роль теоретичної науки, створення нової інтелектуальної технології й зростання класу носіїв знання, класу інтелектуалів**. Це дає підставу вважати, що основною стратифікації інформаційного суспільства, що формується, стає знання та кваліфікація, а не відношення форм власності. Починаючи з середини 1980-х років, у розвинутих країнах світу спостерігається різке збільшення чисельності працівників, зайнятих у сфері обслуговування, культури, освіти, науки. Називаючи цей процес «**новою революцією в соціальній структурі суспільства**», Белл розглядав його як об'єктивний наслідок настання постіндустріального суспільства, основою якого є інформація і знання. Нові соціальні структури формуються, на його думку, із спеціалістів, які в свою чергу поділяються на три групи, що характеризують соціальний статус людини, який ґрунтується на знаннях – **творча еліта вчених і високих професіоналів-адміністраторів, середній клас інженерів та професіоналів, молодший обслуговуючий персонал, техніки та асистенти (горизонтальний зріз)**. Вертикальний зріз характеризує сферу суспільної діяльності – економіка,

управління, інститути та університети, суспільні комплекси, торгівля, військова справа тощо.

Соціальна спільнота людей, що втілює в собі знання й інформацію про виробничі процеси й механізм суспільного прогресу в цілому, на думку теоретиків інформаційного суспільства, покликана стати панівним класом нового суспільства. Вплив **нової еліти** визначається, насамперед, її домінуючим положенням у відповідних соціальних ієрархіях, які так чи інакше причетні до управління інформаційними потоками – в бізнесі, армії, політичних інститутах, наукових установах (урядова бюрократія, професійні та академічні й технологічні експерти).

Відомий французький філософ і соціолог **Ален Турен** звертає увагу на те, що нова спільнота є не тільки домінуючим класом постіндустріального суспільства, але й суб'єктом придушення інших соціальних верств і груп. Ця соціальна спільнота, **що володіє унікальною інформацією й знаннями**, уміло маніпулює ними на трьох основних рівнях: національному, де діє урядова бюрократія; галузевому, представленому професіоналами й науковими експертами; і на рівні окремих організацій, що відповідає техноструктурі. Сьогодні існують достатні підстави, вважає він, для припущення, що суспільство, яке формується (зрештою, на початковому етапі) характеризуватиметься жорстко поляризованою класовою структурою, здатною викликати до життя протиріччя більш гострі, ніж ті, котрими супроводжувалися попередні шаблі суспільної еволюції. Це зумовлене, на його думку, **протиріччями, які об'єктивно мають місце в постіндустріальній соціальній структурі** – класу технократів-управлінців протистоять пригноблений клас виконавців і особливо відчужений клас, до якого він відносить представників застаріваючих професій, членів замкнутих регіональних співтовариств тощо; перехід же від індустріального суспільства до нового соціального порядку цілком може розглядатися в цьому аспекті як «перехід від суспільства експлуатації до суспільства відчуження»⁸.

---

⁸ Важливою обставиною є й те, що в сучасних умовах зіткнення інтересів підприємців і персоналу все частіше обумовлюється не суцільно матеріальними причинами, а проблемами, пов'язаними зі ступенем свободи працівників у прийнятті рішень і мірою їхньої автономності, що також серйозно відрізняє сучасних трудящих від традиційних пролетарів.

Це призводить до появи двох цілком оформлених полюсів **соціального протистояння**. З одного боку, це **вищий клас постіндустріального (інформаційного) суспільства**, представники якого відрізняються високим рівнем освіченості, є носіями постматеріалістичних цінностей, зайняті у високотехнологічних галузях господарства, мають у власності або вільно розпоряджаються необхідними їм умовами виробництва й при цьому або є керівниками промислових чи сервісних компаній, або займають високі пости в корпоративній або державній ієрархії. До них примикають *високооплачувані фахівці*, зайняті в інформаційній сфері, і також спонукувані постматеріальними мотивами. З іншого боку – **нижчий клас** нового суспільства, представники якого походять здебільшого із середовища робітничого класу або некваліфікованих іммігрантів, не відрізняються високою освіченістю й не розглядають освіту у значиму цінність, спонукувані переважно матеріальними мотивами, зайняті в масовому виробництві або примітивних галузях сфери послуг, а найчастіше є тимчасово або постійно безробітними. Кожна з цих спільнот не може сьогодні претендувати на те, щоб вважатися оформленим самостійним класом. Обидві вони однак виступають центрами соціального тяжіння для тих, кого традиційно вважали представниками середнього класу – опори індустріального суспільства.

Прогнози щодо формування безкласового суспільства, які робили деякі теоретики постіндустріального суспільства (зокрема Йонезі **Масуда**) на підґрунті того, що проблема власності на інформацію принципово відрізняється від власності на матеріальні засоби виробництва, є **передчасними**. Заміщення грошового капіталу інтелектуальним не змінило тієї обставини, що частина членів суспільства має дефіцитний виробничий ресурс, а інша – ні. Тому, хоча сучасний працівник краще освічений, натренований і має кращі навички, він усе ще не зайняв рівного положення зі своїм опонентом – наймачем.

Аналізуючи тенденції трансформації соціальної структури суспільства, деякі дослідники зазначають, що **пірамідальна соціально-економічна структура все більше поступатиметься місцем мережевоподібній (мозаїчній) структурі**, яка, на їх думку, повніше відповідає новій економіці знань, що ґрунтується на новітніх інформаційних технологіях. На думку **Й. Масуди**, нова соціальна система становитиме «поліцентровану» систему, яка функціонуватиме на принципах

взаємозв'язку, а не відповідно до монополізованої влади центру. Цей взаємозв'язок означає, що індивід і група об'єднані однією метою, що на місце егоїстичних інтересів прийде загальний інтерес, прагнення до спільної мети. Причому, ця мета не буде чимось зовнішнім для індивіда, оскільки вона збігається з його прагненням до самореалізації.

Класи та групи поступляться місцем індивіду як власнику та користувачу знанням, індивіду, яким керують керівники-технократи, вважає Д. Белл, визначаючи постіндустріальне суспільство як набір "ігор між людьми", царство індивідуалізованого соціального існування. Це дає привід соціологам вести мову про **послаблення соціальних зв'язків та про процес «атомізації» суспільства**. Так, німецький соціолог **У. Бек** вважає, що тепер суспільні проблеми – соціальна нерівність, бідність, безробіття, – мають безкласовий характер та проявляються як індивідуальні проблеми. Тому безробіття і злидні вражають не групу, не клас, не страту, а індивіда, який переживає їх як особистісну долю.

Індивідуалізація веде й до руйнування сімейних відносин. Тоффлер відзначає, зокрема, що Друга хвиля зруйнувала велику сім'ю, позбавила її трудових функцій, сімейні зв'язки ослабли. Велика сім'я розпалась, поступилася місцем «нуклеарній» сім'ї (чоловік, жінка, діти). На її формування вплинули різні чинники – насамперед відділення трудової діяльності від сімейної, народження ієрархічної структури влади, зміна ціннісних орієнтацій тощо.

В сучасному суспільстві, на думку теоретиків інформаційного суспільства, відбувається **трансформація сім'ї як соціального інституту** і малої групи, виникає множина моделей організації сім'ї, сімейного устрою, стилю життя. Економічна незалежність жінок, установка на власну самореалізацію, розгалужена система сервісних послуг, що значно полегшує побут, розвиток сучасних систем комунікації – це ті чинники, які суттєво впливають на особливості організації і функціонування сучасної сім'ї. О. Тоффлер, відзначає, що цивілізація Третьої хвилі примушуватиме кожного створювати єдиний існуючий тип сім'ї.

Слід відзначити, що на соціальну стратифікацію та соціальну мобільність безпосередньо впливають **процеси глобалізації**, основними наслідками яких у соціальному плані є, на думку відомого німецького соціолога **Зігмунда Баумана**, *глобальне багатство й локальна бідність*. Нове в сучасному світі полягає в тому,

що втрачається взаємозв'язок між бідністю й багатством, причому відбувається це, як вважає він, через глобалізацію, що розколює **населення планети на глобалізованих багатих**, які долають простір і час, і **локалізованих бідних**, які прив'язані до певного простору й змушені «вбивати» час, тому що не знають, що з ним робити. Цей процес **У. Бек** описує як «глокалізацію» (глобалізація й локалізація), що являє собою насамперед новий розподіл привілеїв і безправ'я, багатства й бідності, перспектив і безнадійності, сили й безсилля, волі й поневолювання. На його думку, глокалізація, – це процес формування **нової всесвітньої стратифікації**, у ході якої вибудовується нова соціокультурна ієрархія, що охоплює увесь світ і самовідтворюється. Для одних (багатих) глокалізація – це не тільки концентрація капіталу, фінансів і всіляких ресурсів, що дають свободу вибору й ефективної дії, але передусім – *концентрація свободи дії* (насамперед свобода руху капіталу). Для інших (бідних) – реальний простір дій (на противагу віртуальному) швидко звужується, оскільки тепер «багатії в бідняках більше не мають потреби». Через глобалізацію «бідняки» тепер уже не резервна армія праці, яку потрібно тримати напоготові для повернення у виробництво цінностей, вони не споживачі, їх не потрібно спокушати й переконувати в тому, що під час зростання виробництва прийде і їхня черга багатіти.

Інформаційна нерівність: визначення, причини та шляхи подолання

Інформаційно-комп'ютерна революція, що набирає силу, швидко змінює світ, надаючи людству принципово нові можливості в багатьох сферах його існування і діяльності. Але разом з очевидними наявними благами, ця революція несе із собою і принципово нові проблеми й протиріччя, серед яких **проблема інформаційної нерівності**, так званого **цифрового розриву** між людьми, між країнами та регіонами.

Інформаційна нерівність («цифровий розрив» – *digital divide*) – новий різновид соціальної диференціації, що ґрунтується на різних можливостях використання новітніх інформаційних і телекомунікативних технологій. Ці розриви є у використанні інформаційних технологій між старшим і молодшим

поколіннями, чоловіками і жінками, великим і малим бізнесом, жителями міст і віддалених територій, між країнами і регіонами. Цифрова нерівність поглиблює соціокультурні відмінності між людьми, які мають і які не мають доступу до новітніх інформаційно-комунікативних технологій, **спричиняє поглиблення інших видів нерівності – економічної, соціальної й культурної.**

Виділяють такі **аспекти інформаційної нерівності:**

- **фізичний доступ**, тобто наявність потенціальної можливості використовувати інфраструктуру, програмне забезпечення та устаткування;
- **фінансовий доступ** – економічні можливості користувача регулярно платити за послуги Інтернет;
- **когнітивний доступ** – наявність у користувача необхідних для роботи в інформаційній мережі здностей та освітньої підготовки;
- **доступ до значимої інформації**: якщо користувач має вихід в Інтернет, але не може знайти дані відомою йому мовою або дійсно корисні відомості, то наявність трьох вищевказаних характеристик буде знецінена;
- **політичний доступ**, тобто можливість населення впливати на політичний процес і процес розподілу суспільних послуг.

Істотною проблемою в рамках світового інформаційного простору є непропорційне використання можливостей Інтернету й інформаційно-телекомунікаційних технологій у цілому.

Основною причиною відставання ряду країн від інформаційно-комп'ютерної революції є недостатній рівень розвитку базової інфраструктури, висока вартість доступу до цієї інфраструктури і низький середній рівень добробуту громадян.

Визначальним чинником у доступі до «якісної» інформації є економічний чинник. Доступ до інформації стає функцією майнового стану й доходу. Провідна роль критерію платоспроможності є підґрунтям, на думку американського соціолога **Герберта Шилера (Herbert Irving Schiller)**, говорити про інформаційну стратифікацією суспільства: існування «інформаційних багатіїв» та «інформаційних бідняків», маючи на увазі як окремі групи в суспільстві, так і цілі країни. У суспільстві, вважає він, підсилюється диференціація за ознакою інформаційного «мати» і «не мати», перетворюючи тих,

хто не має, а їх в інформаційну епоху переважна більшість, по суті на ще більш залежних від нечисленних генераторів, оброблювачів і передавачів інформації.

Те, що називають інформаційною прірвою, має тенденцію ставати тільки глибше – більш освічені й заможні люди одержують додаткові переваги у вигляді доступу до розвинених інформаційних ресурсів, а тих, хто перебуває на нижніх щаблях соціальних сходів, поступово приховує під собою «інформаційне сміття», як його називає Шилер. Це сміття розважає, відволікає, містить масу пліток і дуже мало цінної інформації.

Одним з важливих чинників так званої інформаційної нерівності є **географічний чинник**: цифрова нерівність у США і Канаді значно менша, ніж в країнах Європи, крім того, ймовірність отримання доступу до Інтернет вище у міських регіонів порівняно з сільськими. Іншим не менш значним чинником є **етнічний** – Інтернет є в 59,9 % білих і 66,7 % азіатів, які володіють комп'ютером, і по 36% у афроамериканців і латиноамериканців. Згідно з опитуванням статистичного агентства ЄС Eurostat, доступ до Інтернет залежить від **віку користувачів** та **рівня освіти**: Інтернетом користуються 85 % молодих людей у віці від 16 до 24 років, при тому, що лише 13 % літніх європейців заходять у Мережу. Нерівність доступу до Інтернет напряму залежить від освіти: у Мережу виходять 62,2 % тих, хто закінчив вищу школу й продовжує вчитися, 43 % тих, хто закінчив вищу школу та припинив освіту, і лише 20 % тих, хто не закінчив школу. Це пов'язане не тільки з тим, що у студентів більше можливостей і бажання користуватися всесвітньою мережею, а й з самою освітою, інтелектуальним потенціалом дитини, культурним та соціальним рівнем батьків і вчителів, знанням іноземних мов.

Слід зазначити, що широке поширення і використання можливостей всесвітньої мережі, обумовлене не тільки рівнем доходів населення, а й цілою **низкою соціальних і культурологічних чинників**. Необхідно, щоб громадяни тієї чи іншої країни мали досить високий середній рівень задоволеності «базових» потреб (їжа, житло, відпочинок, згідно з класифікацією відомого сучасного психолога А. Маслоу) і хоча б часткову задоволеність «високих» (соціальні потреби). Лише тоді громадяни починають витрачати гроші на «додаткові» можливості задоволення своїх потреб за допомогою Інтернету, зокрема в

спілкуванні, в пізнанні, самореалізації та розвагах (хоча прямої залежності між попитом на Інтернет-послуги й доходами населення немає). Крім того, причиною інформаційної нерівності є не тільки рівень доступу до Інтернет, але й здатність країн чи окремих верств населення у відповідних межах використовувати, адаптувати, генерувати й розповсюджувати знання, які залежить від їхнього інтелектуального потенціалу, рівня освіти, прагнення нових знань та можливості їх використовувати у своїй діяльності.

Світове співтовариство напрацювало різні рецепти **подолання цифрової нерівності**, що знайшли відображення в ряді документів: починаючи від Окінавської хартії глобального інформаційного суспільства і закінчуючи документами численних експертних груп. Аналіз цих документів дозволяє зробити висновок про те, що вирішення проблеми цифрової нерівності вимагає збалансованого загальнодержавного системного підходу. Досвід багатьох країн свідчить, що в процесі формування національної стратегії, виявляючи політичну волю, проблему забезпечення широкого використання інформаційних комп'ютерних технологій у всіх сферах життя суспільства необхідно поставити в один ряд з іншими найважливішими для країни проблемами – подолання бідності, поліпшення освіти, підвищення якості медичного обслуговування тощо.

Мережеві співтовариства: особливості їх формування та функціонування

Статичне визначення соціальної структури, що використовується в соціальних науках і передбачає поділ множини елементів системи на однотипні підсистеми і виділення найбільш суттєвих та усталених зв'язків між ними, на думку відомого сучасного соціолога **Ентоні Гідденса**, необхідно доповнити поняттям динамічних структур, оскільки структура є процесом, а не станом. Особливо це стосується такої соціальної спільності, як соціальні мережі. Соціологи – Р. Коллінз, Е. Гідденс, М. Манн, М. Гранноветер та інші – відзначають, що соціальні мережі відіграють дедалі більшу роль в описі функціонування сучасного суспільства. М. Кастельс взагалі стверджує, що

розвиток новітніх інформаційних технологій призводить до становлення **суспільства мережевих структур** (*Network society*).

Соціальні мережі, стверджує Кастельс, – це відкриті структури, що можуть безмежно розростатися шляхом включення нових вузлів, якщо вони здатні до комунікації, тобто відкритість мережі визначається відкритістю і доступністю її коду. Сучасні мережі комунікації характеризуються, крім того, децентралізованістю, саморозвитком, переважанням горизонтальних зв'язків, автономністю включених у них вузлів. Саме ці властивості роблять можливим ефективну роботу з інформацією.

Мережевим соціумом у сучасній соціології вважають **групу людей, взаємодія яких протікає переважно у віртуальному просторі глобальних комп'ютерних мереж**. Як правило, мережевий соціум практично не має розгалуженої соціальної структури – зокрема, відносин залежності-підпорядкованості або вони майже не розвинені. Зазвичай така соціальна структура обмежується тим, що привілейоване положення займає творець і (або) власник ресурсу. І ця привілейованість служить одній меті – забезпечити комфортність усім іншим членам групи та відключати від ресурсу тих, хто заважає ефективній взаємодії. Мережі децентралізують виконання й розподіляють прийняття рішення; у них немає центру. Значну роль у формуванні мережевого суспільства відіграє Інтернет, який дозволяє долати просторові обмеження.

Одним з елементів суспільства мережевих структур є **інтернет-спільнота** – група людей зі схожими інтересами й цілями, котрі спілкуються між собою переважно через Інтернет. Інтернет надає широкі технічні можливості для спілкування. Крім того, в Інтернеті порівняно легко знайти людей зі схожими інтересами і поглядами на світ; спілкування в мережі зазвичай розпочати психологічно легше, ніж під час особистої зустрічі. Особливістю інтернет-спільнот є те, що в них функціонує віртуальна особистість, яка може значно відрізнятись від реальної особистості.

Однак Інтернет, вважає **М. Кастельс**, – це лише технологія, завдячуючи якій мережеві структури себе проявляють. Насправді, на його думку, в суспільстві відбуваються більш глибокі трансформації, якісні зміни у розумінні людських спільнот, трансформації моделей соціальності. Це потребує перегляду сенсу

поняття «спільнота», подолання його просторових, ціннісних, організаційних обмежень, зміни поглядів на індивідуальність та індивіда. Спільноти починають визначатись як мережі міжособистісних зв'язків, що забезпечують соціальну взаємодію, підтримку, інформацію, відчуття належності до групи і соціальну ідентичність.

Особливістю мережевих спільнот є їхня нестабільність. Рідко яка спільнота існує у відносно стабільному складі більше одного-двох років. Серед причин нестабільності дослідники називають такі. У віртуальному просторі людина може бути представлена тільки через текст, відсутність тілесності привозить до того, що можливості презентації себе в Мережі вкрай обмежені. Природно, при настільки бідних засобах спілкування людина вичерпується набагато швидше. Із цим же пов'язана й концентрованість процесів міжособистісної взаємодії в часі. Крім того, мережеві спільноти діють за повної відсутності зовнішнього середовища на відміну від реального життя, в якому будь-яка група взаємодіє із зовнішнім середовищем. «Виклики зовнішнього середовища» певною мірою сприяють згуртованості групи.

Проте нестабільність мережевих спільнот дає їм переваги перед традиційними ієрархічно організованими морфологічними зв'язками: вони є найбільш рухливими й адаптивними формами організації, створюючи безпрецедентне поєднання рухливості й можливості виконання завдання, скоординованого прийняття рішення та децентралізованого виконання.

Вирішальним фактором, що визначає положення індивіда у мережі, є його/її привабливість для мережі. Членства в мережі можливо домогтися лише за умови володіння певним знанням, контактами чи рідкісною інформацією, які можна запропонувати членам мережевої спільноти. Дослідники особливостей організації мережевих спільнот розділяють її акторів на певні страти.

На вершині ієрархії – ті, хто володіє ексклюзивною інформацією – **нетократи**. Особливість нетократів у тому, що вони маніпулюють інформацією, а не керують власністю або виробляють товари. Нова еліта високомобільна і мігрує, переважно з культурних причин у привабливі для неї місця. А. Бард та Я. Зодерквіст, автори відомого дослідження особливостей цієї спільноти мережевого соціуму («Нетократія. Нова правляча еліта і життя після

капіталізму»), – вважають, що найбільше визнання серед нетократів мають відкритість і щедрість, здатність мислити за межами свого власного Его, будувати мережу та контролювати розвиток ситуації. Нетократичні відносини існують тільки on-line, у прямому й переносному значенні, постійно оновлювані й закриті від сторонніх пароллями та віртуальними ключами, доступними лише обраним – кураторам. Зв'язки виникають тільки в обмін на інші зв'язки, рівнозначні за сукупною цінністю. Інформація, що тримається для себе, не має привабливої цінності, інформація, що продається за гроші, має досить минущу й обмежену цінність, а інформація, що приносить цінність вашій мережі, істотно підвищує ваш статус як носія. Мережа гарантує собі постійне постачання інформації, а кожному окремому гравцеві можливість поліпшити свій соціальний статус.

Іншою впливовою стратою мережевих спільнот є – **консьюмерат**. Сутність представників цієї страти, членом якої може стати будь-хто, полягає не в тому, що вони роблять, а в тому, *що* вони споживають. Споживання регулюється за допомогою реклами. Якщо розглядати споживання товарів і послуг, як це робили Жан Бодрійяр і Жиль Дельоз, як альтернативну форму виробництва, ключову для підтримки суспільних механізмів, то цей процес у своїй основі може бути виражений простою формулою: *реклама + споживач = бажання*.

Особливості урбанізації та деурбанізації в постіндустріальному суспільстві

Соціальні трансформації, що відбуваються під впливом сучасної інформаційно-комп'ютерної революції, торкнулись не тільки соціальної структури суспільства, але й способу розселення людей, зміни процентного співвідношення людей, що проживають у центрах і периферії (містах і селах).

В умовах розвитку **економіки аграрної цивілізації** основна маса населення мешкала в селах, адже господарська діяльність була пов'язана переважно з сільськогосподарським виробництвом. Земля вважалась найважливішим джерелом багатства.

У **промислову еру** значна частина населення була зосереджена в містах, що виникали поблизу ресурсних баз, переважно вугілля та залізної руди. Ресурсна

база була вирішальним фактором розташування міст аж до останніх 1960-х років, коли все почало поступово змінюватися.

Розвиток постіндустріальної економіки, збільшення питомої ваги в цій економіці, долі економіки виробництва і поширення інформації та можливості сучасних систем зв'язку та телекомунікацій, суттєво змінюють спосіб розселення людей, розмивають історично сформовану триполюсну систему розселення: місто – село – кочовище. Сучасна інформаційна технологія дозволяє, згідно з О. Тоффлером, перетворити наш світ у перспективі в глобальне електронне село. Його основним елементом є електронний котедж – індивідуальний житловий будинок із земельною ділянкою, оснащений сучасною електронікою, включаючи кабельне телебачення, телефон, радіотелефон, радіоприймач, комп'ютерні системи, відеосистеми та усі необхідні для продуктивно-побутової діяльності автоматичні системи.

Концепцію електронного села вперше запропонував **Маршал Маклюен**. Б.Ф. Скінер вважає, що в епоху розвинених комунікацій нинішні величезні й усе менш керовані міста поступляться місцем мережам невеликих міст. Фахівці пророкують появу «лінійних міст», у яких не буде центральних площ і торгових центрів, характерних для європейських міст. Японці навіть розробляють проект створення таких міст. Їхній задум зводиться до такого: необхідно створити системи оптимальних за чисельністю (200 – 250 тис. чоловік) міст, спроектованих з урахуванням їх соціального, функціонального, психологічного та економічного призначення на основі застосування всіх досягнень сучасної інформаційної техніки – роботів, комп'ютерів, телекомунікацій, усіх форм переробки й поширення інформації. Не тільки виробничі місця, але й побутові будівлі мають бути повністю електронізовані та створювати максимальний комфорт для побутової діяльності, здійснення соціальних, культурних і сімейних функцій, надаючи людині максимум побутового, психологічного, виробничого й соціального комфорту. Недалеко від Токіо вже створений перший варіант такого міста.

Чи виправдаються ці прогнози, поки що незрозуміло: життя й смерть міст – це тривалий історичний процес. Сьогодні ми спостерігаємо суперечливий процес географічної мобільності – світ стрімко урбанізується, при цьому все більше

децентралізуючись у географічному відношенні. На думку Кастельса, вся планета зараз перебудовується навколо гігантських мегаполісних вузлів, які поглинають усе зростаючу частку міського населення, що являє більшу частину населення планети. Він пояснює це насамперед розвитком мережевої економіки, що використовує свій інструмент Інтернет, ґрунтується на досить великих, зв'язаних один з одним мегаполісних регіонах. У той час як економіка й суспільство будуються на децентралізованих мережах взаємодії, просторова модель поселень характеризується безпрецедентною територіальною концентрацією населення й видів діяльності. Це відбувається переважно завдяки просторовій концентрації роботи, доходних видів діяльності, сфери послуг і можливостей для розвитку особистості в містах, і зокрема у найбільших мегаполісах. Мегаполіси залишаються культурними центрами інновацій, їхні мешканці мають доступ до унікальних можливостей для культурного зростання. Інноваційний потенціал міст поширюється на весь діапазон видів діяльності, що мають справу з інформацією й комунікаціями, і в такий спосіб ґрунтується на мережевій організації й Інтернеті.

Завдяки новим можливостям Інтернету пов'язувати між собою віддалені місця планети, утворюється **нова глобальна географія, заснована на вузлах і мережах**. Де б і коли б не утворився великий вузол такої глобальної мережі, він розширюється та утворює нову просторову форму – мегаполісний регіон, що характеризується наявністю функціональних зв'язків між видами діяльності, розосередженими на величезній території, зазвичай обумовленої параметрами ринку робочої сили, споживчого ринку й ринку медіа (наприклад, телебачення). Мегаполісний регіон – це не тільки велика міська зона, це також і специфічна просторова форма, близька до того, що блискучий журналіст Жоель Гарро позначив як Edge City (з англ. – місто на краю), після того як він описав нові просторові утворення у найбільших американських мегаполісах. У більшості випадків мегаполісний регіон навіть не має назви, не говорячи вже про політичну єдність або інституціональні органи.

Контрольні запитання та завдання

1. Які Ви знаєте особливості соціальної стратифікації в інформаційному суспільстві?